

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота на тему:
**«Протистояння України військовій агресії РФ:
існуючі виклики та міжнародні наслідки»**

Підготував:
студент БП-4
Кобцев Сергій Володимирович
Науковий керівник:
Мірошниченко В.В.

Київ
2024

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Політична агресія та вразливість української законодавчої бази.....	5
1.1 Агресія як інструмент політичного впливу.....	5
1.2 Проблеми наявної української законодавчої бази з питань стратегічного розвитку країни	8
Висновки до Розділу 1	13
Розділ 2. Дослідження секторів економіки України під час військового протистояння.....	15
2.1 Аналіз соціального сектору економіки України.....	15
2.2 Аналіз інфраструктурного сектору економіки України	28
Висновки до Розділу 2	34
Розділ 3 Шляхи вирішення проблеми відбудови країни	36
3.1 Світовий досвід відбудови економіки країни.....	36
3.2 Джерела фінансування відбудови української економіки	41
Висновки до Розділу 3	43
Висновки	45
Літературні Джерела	47
Додатки.....	52

Вступ

Актуальність. 24 лютого 2022 року Росія розпочала широкомасштабне військове вторгнення в Україну, тим самим порушивши міжнародне право та похитнувши світовий порядок, що сформувався після холодної війни (1946-1989). Ця подія стала причиною кризи не лише в сучасній Європі, а й у глобальному світі. Дослідження та розуміння протистояння України цій агресії і прогнозування можливих наслідків є вкрай важливим для окреслення майбутніх засад міжнародної безпеки та створення більш конструктивного та безпечного світового порядку загалом. Війна в Україні є прикладом недосконалості наявної системи, а її аналіз здатен допомогти з вирішенням не лише поточної кризи, а й забезпечити стає функціонування всього цивілізованого світу в майбутньому.

Мета. В даній роботі досліджуватиметься спротив України, буде проаналізовано виклики з якими вона стикається, їх причини та можливі наслідки, як і для самої держави, так і для глобального світу. Метою кваліфікаційної роботи є акцентування на питанні стримування та противаг, як головного інструменту запобігання появи можливих міждержавних конфліктів.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження виступатиме військова агресія російської федерації проти України. Враховуючи як і історичний контекст, так і динаміку його розгортання на момент написання роботи.

Предмет дослідження. Предметом дослідження виступатимуть конкретні елементи протистояння України російській агресії, та сильний акцент на:

- Дипломатичних зусиллях, спрямованих на економічну та військову підтримку України та ізоляцію росії.
- Особливості реагування на кризу спричинену вторгненням.

Методологічна база. Основними методами дослідження будуть опрацювання статей, аналіз документів та статистичних даних. Буде проведено логічні, порівняльні та статистичні методи аналізу. Фундаментом роботи виступатимуть дослідження Національного Банку України, даних міжнародних

організацій, що займаються аналізом соціальних, культурних та економічних явищ, дані соціологічних опитувань та наукова література.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел, літератури та додатків.

Розділ 1. Політична агресія та вразливість української законодавчої бази

1.1 Агресія як інструмент політичного впливу

Протягом всієї історії людства агресія впліталася в саму основу людського існування, залишаючи глибокий слід у формуванні політичних ландшафтів. Ця потужна сила, котру часто розглядають як пережиток минулого, продовжує відігравати значну роль у модерному суспільстві, а її ефективність та моральність продовжує залишатися предметом дискусій.

Ще з моменту виникнення цивілізацій агресія вважалась потужним інструментом, який часто використовувався окремими людьми/групами людей для досягнення власних цілей. Розквіт і падіння імперій, постійне перенесення кордонів і мінливі припливи нових сил – все це несло в собі відбиток агресії. Багато світових лідерів протягом всієї історії користувалися нею як зброєю, завойовуючи території, підкоряючи населення і вписуючи свої імена в літопис часу. Агресія слугувала каталізатором змін, сформувавши світ, в якому ми живемо зараз.

Навіть у сучасну епоху, коли дипломатія та міжнародне співробітництво мали б виступати наріжним каменем глобалізованого світу, агресія і досі зберігає свою силу. По всьому світу продовжують спалахувати конфлікти, починаючи від територіальних суперечок та ідеологічних зіткнень та закінчуючи повномасштабними війнами. Її ефективність не викликає сумнівів – територія захоплюється, ресурси збільшуються, а народ консолідується, часто з такою швидкістю, з якою не могла б зрівнятись проста дипломатія.

Однак, моральність агресії залишається доволі дискусійним питанням. Неспровоковані прояви агресії та невинуваті застосування сили досі вважаються порушенням міжнародного права та основоположних прав людини.

Навіть застосування агресії у відповідь на уявні загрози чи образи, все одно залишає по собі глибинні образи та недовіру.

Сучасне поняття агресії в політичній сфері охоплює дещо більший спектр дій, ніж залякування, економічні санкції та військове вторгнення, але саме ці три дії можна легко ідентифікувати та виокремити. За своєю суттю, агресія втілюється у формі використання сили, як явної, так і непомітної, задля досягнення власної мети.

Хоча бажання уряду часто слугують першопричиною початку агресії, глибинні мотиви можуть мати багаторівневий характер. Вдавання до агресії може бути спричинене намаганням захистити свої національні інтереси, придушити внутрішні розбіжності, розширити сферу впливу або просто досягти більш вигідного становища на світовій арені.

Не варто також забувати і про історичний ресентимент – вороже ставлення до об'єкту, який особа/група звинувачує у власній неповноцінності, марності, недовершеності. Ресентимент відрізняється від простого почуття заздрості або ворожості, воно є її деформованим продовженням, що виражається в повному запереченні системи цінностей «ворога». Сублімація почуття власної неповноцінності породжує систему цінностей, котрі існують лиш як реакція на здобутки інших. Ресентимент не передбачає продукування чогось нового та вартісного, він спрямований лише на руйнування «ворожого».

Слід пояснити, що агресія не є процесом завершеним, їй притаманні етапи зростання та спадання, проте повністю позбутись агресії неможливо. Вона існує в часі, набираючи нових форм вираження, кінцевим результатом яких, як правило, залишається насильство. Розуміючи, що агресія не обмежується полем бою, а пронизує саму суть політичної взаємодії, можна чіткіше зрозуміти можливі наслідки такого роду діяльності.

Лідери країн часто зацікавлені в пошуках зовнішнього ворога, оскільки це має здатність об'єднувати громаду в одному спільному пориві боротьби. Це є

прекрасним інструментом придушення інакомислення всередині країни та допомагає зберегти контроль всередині держави, особливо, якщо в країні назріває кризова ситуація, що супроводжується підвищенням напруги. Великий плюс, якщо ідеологічна складова буде глибоко пропрацьована, адже чітко сформульована відповідь на питання «Навіщо ми нападаємо?» здатна тримати суспільство купи суспільство триваліший період часу, ніж абстрактні пояснення (різноманіття інтерпретацій сильно розколює цю штучно сформовану «єдність»).

При формуванні ідеології необхідно ретельно і відповідально підбирати проблеми суспільства та перенаправляти їх в русло ненависті до групи, яка нібито і є причиною їхнього поточного становища.

Тут варто згадати і про внутрішній опір всередині держави. Всередині країни завжди існують опозиційно налаштовані сили, проте саме в таких випадках і потрібна ідеологія. Як зазначалось раніше, чітко сформульована ідеологія сильно послаблює роздуми «активної» частки населення, частки, що потенційно могла б чинити опір. Ба більше, навіть за умови, що сформульовані «відповіді» для когось здаватимуться хибними – опозиція на те і опозиція, що вона є меншою. Їй набагато складніше диктувати власну волю та впливати на думку населення. Ідеологією часто виправдовують репресивні дії всередині країни, що теж значно скорочує частку «інакодумців».

Агресія вже не здається малоефективною, проте це лишень якщо дивитись на ситуацію в короткостроковій перспективі. Швидкі здобутки часто можуть бути підірвані довгостроковими наслідками, адже розпалене суспільство має в суті своїй вкрай руйнівну природу, а пошук «ворога» рідко завершується після протистояння. Суспільство здатне ще тривалий час самопідживлюватись ненавистю, вносячи нестабільність в регіоні. Починається цикл насильства та відплати, упосліджені до недавнього часу сторони «обрастають м'язами» та починають активно диктувати власну волю всім іншим. Внутрішні негаразди посилюються погіршенням ставленням інших

держав, тим самим ставлячи під сумнів її легітимність та здатність до співіснування.

1.2 Проблеми наявної української законодавчої бази з питань стратегічного розвитку країни

Російське вторгнення 24 лютого 2022 року за повні два роки завдало неймовірних руйнувань українській економіці та залишило відбиток майже в усіх сферах життєдіяльності людини. Згідно з прогнозованими оцінками станом на 15 лютого 2022 року загальні витрати на реконструкцію складатимуть близько 486 мільярдів доларів США [1], для порівняння загальний валовий продукт України станом 2021 рік складав близько 200 мільярдів доларів. Масштаби руйнації для України є катастрофічними. Україна просто не спроможна покрити власні витрати на реконструкцію, на додачу до цього, існують збитки не настільки явні, збитки, які просто неможливо оцінити – збитки завдані майбутньому України. Система освіти України була сильно зіпсована ще в довоєнний період кризи коронавірусу (COVID 19), що потягнуло за собою падіння якості та кількості кваліфікованих кадрів, достаток яких є критичним для ефективної відбудови у повоєнний період. Залучення іноземного капіталу та його досвіду залишається єдиним варіантом для відновлення України.

Після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік (в майбутньому СРСР) Україна понад 30 років власного існування перебувала на етапі становлення як демократичної європейської країни. Як вже стало очевидним – перехід від радянської планової економіки до ринкової є значно складнішим, ніж могло б здаватись на перший погляд. Очевидно, що сподіваний «стрибок» після розвалу СРСР не здійснився, особливо відчутно це стало після різкого спаду виробництва та появи гіперінфляції в середині 1990-х років. Ще в довоєнний період Україна часто порівнювалась з країнами третього світу, звісно це твердження було дещо перебільшеним та часто спиралось на фальшиві закиди, які, як вже сьогодні відомо, є вкрай подібними на дії росії.

Тим не менш, Україна насправду була далека від рівня провідних європейських країн. Ставлення західних держав (зокрема країн ЄС та США) кардинально змінилось з початком 24 лютого 2022 року, проте якщо ми змогли «відчиститись» від образу недорозвиненої країни, то наявні економічні проблеми з початком війни лиш загострились. Необхідні ринкові перетворення тривалий час відбувались лиш формально, це тягнуло за собою падіння рівня народжуваності, відтік кваліфікованих кадрів закордон, погіршення стану охорони здоров'я та освіти. Загалом, ситуація і так була вкрай складною для України.

Критично важливий план стратегічного розвитку в Україні досі не сформований, економічні реформи, як вже зазначалось раніше, в переважній більшості носили формальний характер, адже не розуміючи напрямку руху неможливо ефективно розвиватись. Також варто зауважити, що тривале нехтування якісним реформуванням призвело до виникнення монополій. Активно монополізації посприяв період так званої приватизації, коли українська економіка не могла впоратись з витратами на функціонування та утримання величезних підприємств стратегічного значення. Переважна більшість критичних підприємств була передана у приватну власність, що поставило у пряму залежність саму Україну. Тепер, роль окремого економічного діяча (в нашому випадку монополіста) стала визначальною. Також варто додати, що в період приватизації Україна була вкрай «розхитаною», правоохоронні органи були швидко підпорядковані «іншим» силам, що спричиняло зростання рівня неправомірного отримання вигоди – чим і скористалась переважна більшість сучасних олігархів.

Економічна система в Україні була і залишається вкрай суб'єктною, а українське законодавство, що значною мірою спирається на постулати ще радянської України так само ефективно лише декларує зміни та «покращення», хоч насправду значна частка в прийнятті рішень належить малій частці «владного» населення. Часто може здаватись, що будь-які покращення

всередині держави мали за першопричину не стратегічне державне планування, а просто вдачу та наполегливість окремих виконавців.

Таким чином, сучасне українське суспільство лише зараз починає відчувати себе платником податків (що було доволі рідкісним явищем в довоєнні роки, коли об'єми тіньової економіки в 2021 році склали близько 32% від обсягу ВВП країни [3]), та поступово починає залучатись в активну економічну діяльність всередині держави. Економічна ситуація всередині країни є критичною, а враховуючи повномасштабну війну на її території – пошук нових джерел фінансування є фактором виживання нації.

Станом на грудень 2023 року урядом України було погоджено нову «Національну стратегію доходів 2024-2030»[1], метою якої є реформування Державної митної служби, Державної податкової служби України та визначення плану наповнення державного бюджету в довгостроковій перспективі. Проте вже на першій сторінці даного документу стверджується, що *«Війна звела нанівець здобутки від значної фіскальної консолідації, досягнутої з 2017 року, протягом якої державний та гарантований державою борг скоротився з близько 81 % ВВП у 2016 році до 49 % у 2021 році»*[1], але насправду станом на 31.12.2016 року Державний борг України становив 70 970,9 мільйонів доларів США [4], а вже 31.12.2021 року цей показник зріс до 97 947,4 мільйонів доларів США [4]. Тож чим пояснюється це «зростання» про яке декларується та що означає *«значна фіскальна консолідація»* [1]? Відповідь дуже прозаїчна – просто відбулось зростання ВВП, з 2 383 182 мільйонів гривень (31.12.2016) до 5 459 574 (31.12.2021). Ми маємо певні сумніви, чи саме так мусить виглядати *«консолідація фіскальної системи»*. Якщо автори цього документу зумисно намагались дійти до висновку, що зменшення боргового навантаження в Україні відбувалось та відбуватиметься не за рахунок зростання економіки, а за рахунок збільшення податків, то нажаль для сучасної України це є малоімовірним. Значна частина сучасного ВВП країни є результатом вливань у вигляді допомоги від західних держав з їх подальшою мультиплікацією, то про яке

зменшення боргового навантаження за рахунок «консолідації» податкових зборів може йти мова? В Україні на даний момент є занадто мала виробнича база, з відповідно малою економікою, тож навіть якщо уявити, що вже завтра завершиться війна, вітчизняна економіка просто фізично не зможе самостійно відновитись без західної допомоги. І це лише одне з багатьох питань, які виникають до авторів даного документу. Загалом, даний документ дещо дивує своєю позитивністю, а всі заплановані зміни мають лише позитивний вплив на економіку, що також викликає певні сумніви в його обґрунтованості.

Сама поява даного документу безпосередньо вказує на нагальність пошуку ресурсного забезпечення країни, зміст якої поза контекстом війни виглядав би значно радикальніше, проте допоки Україна знаходиться в боротьбі за власне існування, складно створити план розвитку, що міг би задовільнити усіх одночасно. Забезпечення України ресурсами для ведення війни є найголовнішим пріоритетом на даний момент. Окрім того, паралельно з військовими діями на українській території, сама держава знаходиться на шляху до вступу в склад Європейського Союзу (ЄС), адже саме даний економко-політичний союз може до певної міри гарантувати повоєнне відновлення країни. З 23 червня 2022 року Україна стала повноправним кандидатом в члени ЄС, що закріпило її проєвропейські настрої та відкрило шлях до подальшого вступу.

На шляху до євроінтеграції український уряд зобов'язався виконати цілу низку реформ, які вимагаються від кожної країни-члена. Так, вже 18 березня 2024 року урядом України було затверджено план Ukraine Facility, з подальшим підписанням даного плану прем'єр міністром України Денисом Шмигалем 20 березня того ж року [5]. Даний план являє собою програму фінансової підтримки України від Європейського Союзу, згідно з яким з 2024 року і по 2027 рік Україні буде надано 50 мільярдів євро підтримки від ЄС [6], за умови, що в Україні буде проведена ціла низка реформ. Загалом реформи у плані складають 144 кроки, які були розділені на 3 блоки:

- Базові реформи:
  - державне управління
  - управління державними фінансами
  - судова систему
  - боротьба з корупцією та відмиванням коштів
- Економічні реформи
  - фінансові ринки
  - управління державними активами
  - людський капітал
  - бізнес-середовище
  - децентралізація та регіональну політику
- Реформи секторальні
  - енергетичний сектор
  - транспорт
  - агропродовольчий сектор
  - критичні матеріали
  - підприємництво, розвиток малих та середніх підприємств (МСП)
  - цифрова трансформація
  - зелений перехід та охорона довкілля

Загалом, даний перелік реформ є доволі корисним адже не лише вказує на перелік проблемних сфер в Україні, тим самим вказуючи на необхідність реформації, він також передбачає економічне заохочення з боку ЄС за умов виконання, та окрім того являє собою фундамент для подальшої інтеграції України в склад Європейського Союзу.

Ми б хотіли поки що зацентувати увагу саме на перелік необхідних змін закладених в перший блок «Базові реформи». Очевидно, що в цей перелік потрапили напрямки реформування, без яких подальше виконання плану є неможливим. В цьому блоці наскрізною темою простежується саме боротьба з

корупцією, з якої вже виникає нехтування або зловживання службовими обов'язками вищих органів державного самоврядування, як то суди, аудиторські та правоохоронні органи.

Як вже тепер помітно, судова реформа [7], що була розпочата в 2014 році та передбачала скорочення судової системи до трьох рівнів (1- Місцеві та окружні суди, 2 – Апеляційні суди, 3 – Верховний суд), з цілою низкою змін у самій концепції судочинства, як то пункт про те, що представництво інтересів громадян можуть брати на себе лише адвокати (раніше цього правила не було, і будь-який юрист міг претендувати на роль адвоката) не принесла очікуваних результатів. Наглядним прикладом цього стало затримання голови Верховного суду України Всеволода Князева при спробі отримання хабаря у розмірі 2,7 мільйони доларів США в травні 2023 року. Також виникали питання і до подальших оскаржень, що призвели до зменшення розміру застави з 107,3 мільйонів гривень 17.05.2023 до 18,168 мільйонів 31.01.2024 року [8].

Складно говорити про будь які перспективні напрямки розвитку, коли навіть за умов повномасштабної війни на власні території голову Верховного суду ловлять на отриманні хабаря у справі *«про схвалення законності придбання у 2002 році пакету акцій Полтавського гірничо збагачувального комбінату компанією Ferrhexpro»*[8].

Проте, сам факт затримання вселяє надію, адже корупція процвітає саме у тих випадках, коли про неї не говорять, а не навпаки. Загалом, сучасна законодавча база в Україні має цілу низку недопрацювань, інколи навіть зумисно залишаючи шпаринки в законодавстві з метою залишити простір для обходів. Однак, після 24.02.2022 року, коли постало питання виживання нації, толерантність до корупції та різних проявів так званої «корпоративної етики» значно зменшилась. Допоки в суспільстві існує прагнення до справедливості сучасна державна система буде змушено поступово, почасти не бажаючи цього, змінюватись.

Висновки до Розділу 1

Агресія є базовим компонентом людської поведінки, що формується під впливом різноманітних факторів, як-от вплив стресових ситуацій, культурних цінностей та інших фізіологічних характеристик. Вона знаходить своє вираження як в індивідуальних, так і в колективних діях, часто вмотивованих бажанням захистити власні інтереси, приборкати невдоволення або ж розширити сферу власного впливу. Незважаючи на своє історичне коріння, агресія продовжує залишатися важливим елементом у сучасному суспільстві, ставлячи під сумнів її ефективність та моральність у світі, який цінує дипломатію та міжнародне співробітництво. Хоча агресивна поведінка може приносити короткострокові вигоди, такі як територіальні здобутки або консолідація влади, вони часто переважаються довгостроковими наслідками, такими як суспільна нестабільність і цикли насильства та відплати. Цей складний взаємозв'язок між миттєвими вигодами і майбутніми проблемами підкреслює потребу в тонкому розумінні ролі агресії в сучасній геополітиці. Крім того, вирішальну роль відіграє здатність об'єктів агресії до відплати - слабші об'єкти з більшою ймовірністю будуть атаковані. Незважаючи на свою безперечну дієвість, довгострокові наслідки агресії часто здатні переважити, тож це вимагає ретельного вивчення її причин і наслідків. Таке дослідження має підкреслити важливість стабільності та поглиблення співпраці в рамках світової спільноти.

Розділ 2. Дослідження секторів економіки України під час військового протистояння

2.1 Аналіз соціального сектору економіки України

Складні і часто турбулентні відносини між Україною та росією вже давно впливають на геополітичний ландшафт Східної Європи. Хоча історичні зв'язки пов'язують ці дві країни, їхні шляхи у 21-му столітті кардинально відрізняються. Україна твердо прагне до самовизначення та західної інтеграції, в той час як імперські амбіції росії становлять загрозу самому існуванню її сусіда.

Зважаючи на понад 2 повноцінні роки війни в середині Європи, станом на 31 грудня 2023 року прямі збитки України сягнули майже 152 мільярди доларів США [9], доволі передбачуваним в даній ситуації, як і майже у всіх воєн до цього – найбільше постраждала цивільна інфраструктура, зокрема житло, транспорт, торгівельні зв'язки, промислова інфраструктура, сільське господарство та енергетика (Додаток А).

На даний момент найбільша частка збитків завданих росією стосується прифронтових регіонів, основний акцент майбутньої відбудови зосереджується на східних, південних, та південно-східних регіонах (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька області) та в регіонах як хоч і доволі обмежений час, але все ж перебували під повною, або частковою окупацією (Київська, Харківська області) .

Окрім очевидних наслідків для економіки у вигляді фізичного руйнування промислової інфраструктури, відбувається знищення будь-якої можливої економічної діяльності, оскільки війна є періодом невизначеності, і саме такого роду невизначеність є головною перешкодою на шляху до інвестицій та розвитку економіки. У ситуації, коли капітал не може ефективно залучатись, та повноцінно функціонувати економіка України паралельно змушена залучати максимально можливу кількість коштів на оборону, та

ліквідацію наслідків безперервних бомбардувань, реконструкцію тощо. Таким чином, збитки від військового вторгнення росії в Україну станом на кінець 2023 року оцінюються в понад 500 млрд доларів США [10].

Житлова інфраструктура. Згідно з даними Київської Школи Економіки [11], станом на літо 2023 року загальна кількість збитків завданих житловій інфраструктурі склала понад 54 млрд доларів США [12]. За майже 2 роки постраждало близько 9% від загальної площі житлового фонду України (близько 163 тис. об'єктів житлового фонду), загальна площа пошкоджених/зруйнованих житлових об'єктів складає близько 87 млн квадратних метрів (87 квадратних кілометрів, для розуміння загальна площа італійського міста Неаполь складає близько 117 квадратних кілометрів).

Згідно з дослідженнями Київської Школи Економіки, близько 46,6 млрд доларів США зі збитків припадає саме на зруйновані/пошкоджені багатоквартирні будинки (13,2 тис будинків – пошкоджено; 5,4 тис будинків – повністю зруйновано). Понад 7 млрд доларів США складають пошкодження/знищення близько 144 тисяч приватних будинків, 59 тисяч з яких є повністю зруйнованими.

Розподіл за областями:

Таблиця 2.1 «Прямі збитки житлового сектору за областями». Розроблено автором за даними [12]

Області	Оцінка прямих збитків (млн. дол. США)
Донецька	14 524
Харківська	14 289
Луганська	6 366
Київська	3 349
Чернігівська	1 795
Миколаївська	1 902
Запорізька	1 192
Херсонська	814
Дніпропетровська	916
м. Київ	728

Найбільших руйнувань зазнали Донецька та Харківська області з сумарною вартістю пошкоджень в понад 28 млрд доларів США. Станом на літо 2023 року, лише у Донецькій області було зруйновано понад 40% усього житлового фонду України (понад 18 тис. будинків). Внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну, ціла низка міст були частково або повністю знищені. Так, станом на лютий 2024 року такі міста як Бахмут (проживало близько 73 тисяч населення), Мар'їнка (9 тис осіб) та Рубіжне (58 тис осіб) були зруйновані повністю, а міста на кшталт Сєверодонецька (100 тис осіб) зруйновані були на понад 90% – в таких містах повністю відсутні непошкоджені будівлі. Одне з найбільш населених міст Донецької області – місто Маріуполь одним з перших зіткнулось з російською навалою, так до початку вторгнення налічувало близько 400 тис. жителів, а вже станом на 21 серпня 2023 року скоротилось до 120 тисяч людей [13] (варто зауважити, що допоки Україна не зможе повноцінно повернути контроль над тимчасово окупованими територіями – точних оцінок ми не знатимемо).

Згідно з даними, розміщеними на інтернет сторінці британського агентства новин та оглядача фінансовий показників Reuters [14] станом на 31 грудня 2023 року житловий фонд України зазнав пошкоджень та втрат на понад 10% від загальної чисельності. Загалом, понад 2 мільйони домогосподарств тим чи іншим чином постраждали внаслідок російської агресії. На додачу до цього, було завдано шкоди для понад 300 мостів та 8400 кілометрів автомагістралей [15].

До початку 2012 року житловий фонд України налічував близько 20 мільйонів об'єктів, які переважно складались з великої частки багатоквартирних будинків та дещо меншої – односімейних будинків, та приватних забудов [16]. У міській забудові переважали саме багатоквартирні будинки, в якій за різними оцінками проживали близько 67% містян. Для великих міст цей відсоток дещо варіюється та складає близько 80%.

Значна частка міських багатоповерхівок (близько 88%) була збудована ще за часів радянської влади, в той час як лиш 12% багатоповерхівок були збудовані вже після 1991 року. Після завершення процесу приватизації в Україні, виявилось, що майже вся житлова інфраструктура знаходилась в приватній власності (понад 94%).

Досить передбачуваним стало і масове зростання цін на жило в західних регіонах країни, коли на початку 2022 року росія розпочала війну на території України. Величезна кількість людей, у спробах знайти безпечне місце переїжджала в більш віддалені від росії регіони. Масовий попит на жило в західних регіонах паралельно з неможливим зростанням його пропозиції спричинив аномальний ріст цін на жило. Утворилась ситуація, коли вимушено переселеним особам доводилось стикатись з неймовірно завищеними цінами, а враховуючи абсолютну не підготовленість ринку праці тих же регіонів (пропозиція робочої сили була кратно вищою за спроможності ринку) – значна частка переселенців була змушена розраховувати лише на власну вдачу. Станом на 31 грудня 2023 року ціни на жило в західних регіонах дещо зменшились, відповідно до зменшення рівня паніки та внаслідок виїзду частки населення, що не підпадала під військові зобов'язання за кордон (переважно це були жінки, діти, особи з інвалідністю та люди похилого віку).

Проведена оцінка міжнародної кредитно-фінансової установи World Bank [18] створила таблицю вартості відновлення житлового сектору за регіонами (Додаток Б).

Освіта. Війна росії проти України напряду впливає не лише на сучасний стан речей, як от погіршення економіки, екологічну ситуацію тощо, а й також створює виклики для формування майбутнього. За рахунок активних бойових дій, окупації майже 17% відсотків всієї території, нестачі високоефективного та технологічного озброєння – низка освітніх та культурних закладів або вже перестала існувати, або постійно перебуває на межі зникнення. Освітній сектор дещо відновився за 2 роки широкомасштабної війни, проте постійна загроза

життю учнів не дає змоги проводити навчання повноцінно. Не якісна, або повністю відсутня освіта в майбутньому (в повоєнний період) стане причиною створення дефіциту кваліфікованих кадрів на ринку праці, все більша частка людей буде змушена займатись саме фізично виснажливою працею, оскільки рівень кваліфікації напряду залежить від рівня освіченості працівника.

В Україні не існує жодної сфери існування суспільства, яку б не змінила війна. Ще з 2014 року наслідки війни, яка мала доволі окреслений та дещо ізольований характер, стали помітними особливо чітко коли ціла низка переселенців з окупованих регіонів Донеччини була змушена наново створювати власний простір існування. 12 серпня 2014 року Верховною радою України був прийнятий закон №1635-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [19], за рахунок якого відбувалось субсидювання для учнів, що були змушені залишити тимчасово окуповані території. Згідно з цим законом, держава самостійно забезпечувала право на здобуття та продовження визначеного освітнього рівня на території України.

Загалом – це була корисна практика, котра допомагала підростаючому поколінню залишатись в рамках української освіти, та з часом сприяла процесу їх природнього розвитку як складової українського суспільства. Проте, сучасні виклики не можна побороти застарілими методами. Для сучасної України, проблема освіти не лише не вирішилась, вона значно поглибилась, набувши більшої комплексності. Якщо в минулому, існувала лише окрема і чітко визначена група навчальних закладів, які втрачали своє право на викладання, оскільки переставали підпорядковуватись Україні і учні могли без особливих проблеми перейти в інші, безпечні на урегульовані, то в наш час поняття безпечних навчальних закладів зникло. Кожен здобувач освіти знаходиться під постійним ризиком бути вбитим, адже ізольованих характеру війни 2014-2022 зник.

Аби зменшити небезпеку для освітян та учнів, більшість навчальних процесів була переведена в дистанційний формат, адже масові скупчення людей в навчальних закладах є вкрай бажаною ціллю для російських засобів дальнього ураження. Перехід до дистанційної форми навчання майже не викликав нових викликів, адже до 24.02.2022 року Україна вже встигла «набити руку» в період масової пандемії коронавірусу, тобто в питанні переходу до дистанційного навчання у українців вже був певний досвід. Питання в тому, чи є якісна відмінність від форми навчання для самих учнів, адже з переходом у формат онлайн навчання втрачається одна з ключових функцій освітніх закладів, а саме – соціалізація. Можна з певною долею вірогідності стверджувати, що майбутнє покоління українців, що стали жертвами російсько-Української війни зіткнеться, якщо вже не зіткнулось, з проблемами самоусвідомлення та пошуку себе. Наслідком чого може стати значне зростання рівня особистої «нестабільності» серед населення.

Наслідком переходу на дистанційне навчання стала не лише втрати гідного рівня соціалізації, а й погіршення якості освіти. Погіршення якості освіти сталось не лише за рахунок спрощення процесу навчання (адже тепер значно складніше стало контролювати добросовісність та автентичність виконання робіт), а й за рахунок відсутності безпечного простору. Навіть прибравши формат очного навчання, учні, задля власної ж безпеки, повинні завершувати процес здобуття освіти та переходити в безпечне місце у разі настання повітряної тривоги. До прикладу, за період з 24 лютого 2022 року до 11 березня 2024 року в столиці України, місті Київ пролунало 996 тривог, сумарна тривалість яких склала 1163 години та 25 хвилин [20], або понад 48 діб. Загалом, можна стверджувати, що майже 50 діб кияни (а Київ це відносно «захищене» місто, тож час від часу містяни нехтують повітряними тривогами) повинні були знаходитися в бомбосховищах. Кожні регіони мають власну статистику тривалості та частоти повітряних тривог, тож це порівняння є суто показовим, адже у прифронтових областях частота, тривалість та небезпека обстрілів є значно вищими.

Згідно зі спільним дослідженням Світового банку, українського уряду, Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй станом на лютий 2024 року помітно зниження рівня навичок у підлітків віком в п'ятнадцять років, зокрема це стосується падіння ефективності читання, вміння швидко та коректно обчислювати математичні задачі та погіршення знань у сфері природничих наук [21]. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року загальні втрати в освітньому секторі вже перевищують 13,9 мільярда доларів.

Окрім цього, згідно з даним дослідженням, в період з лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року загальні інфраструктурні втрати сектору освіти склали 6,9 млрд доларів США, що включає в себе 3583 освітні заклади, котрі були пошкоджені та 394 заклади, що були повністю знищені.

Таблиця 2.3 «Збитки, втрати та потреби за областями, млн доларів США» Розроблено автором за даними [21]

Область	Збитки	Втрати	Потреби
Донецька	1243,5	355	2455,5
Харківська	992,6	435,6	2224,6
Херсонська	501,8	194,2	1109,4
Дніпропетровська	417,3	493,6	1101,9
Миколаївська	33,6	200,3	881,1
Запорізька	306,9	262,9	834,2
Луганська	343,3	107,4	790
Київська	280,2	405,6	592,2
Сумська	212,8	160,2	577,8
місто Київ	202,8	763	524,1
Чернігівська	175,1	153	455,6
Одеська	136,3	448	407,3
Житомирська	167,9	206,5	407,1
Хмельницька	117,5	208,8	274,6
Вінницька	8,5	236,7	204,8
Львівська	24,2	413,2	193,3
Полтавська	27,2	201,5	163
Кіровоградська	22,9	148,2	124,4
Черкаська	9,6	178,1	87,5
Рівненська	2,3	241,3	85,3
Волинська	0	211,4	70,6
Чернівецька	0	162,9	69
Тернопільська	3,4	165,9	62,7
Закарпатська	0	242,8	55,4
Івано-Франківська	0	234,7	55,4

Серед освітніх закладів, найбільших руйнувань зазнали школи (1888), частка закладів вищої освіти, що були пошкоджені або зруйновані складає 21%, дослідницьких установ – 31%. З вищенаведеної таблиці стає

помітним, що найбільшу кількість у пошкодженій освітньої інфраструктури займають навчальні заклади саме з прифронтових областей, від 35% до 69% закладів розташовані в Донецькій, Харківській, Херсонській та Луганській областях.

Частка руйнувань серед закладів освіти є вкрай значною, тож все більше шкіл, дошкільних закладів, закладів вищої освіти тощо піддається активній реконструкції. Вона включає в себе створення безпечного простору на власній території, таким чином частка переобладнаних підвальних приміщень, наново збудованих/відновлених бомбосховищ, підземних стоянок автомобілів тощо з січня до грудня 2023 року зросла на 22% (з 68% до 80%) у загальному вимірі, та на 32% (з 25% до 57%) для шкіл [21]. Паралельно з постійними реконструкціями, також відбувається і процес поступової інтеграції української системи освіти в загальноєвропейську, що в перспективі полегшуватиме процес обміну досвідом на міжнародному рівні.

Поступова інтеграція в освітню систему Європи є доволі позитивним та корисним процесом, проте вона не здатна вирішити всі наявні проблеми у сфері української освіти. З початку повномасштабної війни росії проти України, загальний рівень знань серед здобувачів освіти знизився не однаково, йому властива диспропорція. Так, за майже 2 роки війни стала сильнішою диспропорція знань учнів не лише стосовно тих чи інших предметів, а й серед дівчат та хлопців, учнів міських та сільських шкіл. На даний момент можна стверджувати про значне падіння результатів з читання серед дівчат, відносно хлопців. На додачу до цього стало помітно, що учні з нижчим соціально-економічним статусом значно гірше вправляються у вивченні математичних наук, ніж їх однолітки. Також збільшився розрив у результатах навчання між учнями сільських та міських навчальних закладів, на даний момент він становить понад 4,5 роки навчання [21].

Загалом у цьому дослідженні було наведено загальну таблицю з витратами на повноцінну реконструкцію.

Таблиця 2.4 « Загальні потреби у відновленні та реконструкції станом на 31 грудня 2023 року, млн доларів США». Розроблено автором за даними [21]

Категорія	Тип інвестицій	Загальні потреби (2024–2033)
Потреби на реконструкцію, відновлення	Дошкільна освіта	1441,4
	Шкільна освіта	4597
	Позашкільна освіта	456,5
	Професійна освіта	1146,8
	Фахова передвища освіта	448,2
	Вища освіта	641,5
	Спеціалізована освіта	48,2
	Спеціальна освіта	70,1
	Освіта дорослих	10,8
	Дослідницька інфраструктура	910
	Усього	9770,5
	Потреби у відновленні надання послуг	Створення безпечного доступу до освіти для всіх
Подолання освітніх втрат і психологічних травм		579,9
Забезпечення якісної освіти на всіх рівнях		1195,7
Усього на відновлення надання послуг		4153,4
Усього	13923,9	

Культура. Внаслідок нападу росії 24.02.2022 року Україна зазнала, і продовжує зазнавати значних втрат не лише в освітній, а і в культурній сферах. Окрім очевидних збитків, завданих знищенням/пошкодженням культурно ціннісних об'єктів, завдається шкода інституції в цілому. Значна частка людей причетних до культурогенезу в Україні була змушена залишити свій звичний образ життя, та стати на боротьбу проти загарбника. Окрім того, вже існуючі надбання української історії піддаються активній експропріації окупантами, що додатково ускладнює їх можливе відновлення/повернення. Низка музеїв та споруд створених для ознайомлення та популяризації України на окупованих територіях була знищена, історичні цінності вивезені, а персонал – вбитий.

Культурне надбання України неможливо знищити повністю, адже воно постійно поповнюється та збагачується з плином часу. Проте, історичні цінності, що були викрадені або знищені не можуть мати відповідників. Саме тому, повноцінна оцінка збитків у сфері культури неможлива, адже предмети історії є унікальними, невідтворюваними та незамінними – вони не мають ціни.

Згідно з оцінкою Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури, збитки України склали понад 3,5 млрд доларів США [22]

(наголошую, що оцінка є суб'єктивною, позаяк включає в себе здатність правильно «оцінити» втрачену/пошкоджену пам'ятку), що складає 341 культурний об'єкт.

Варто зауважити, що згідно директоркою департаменту з питань культури та надзвичайних ситуацій ЮНЕСКО Крістою Прат [42]: *«На момент вторгнення росії та територію України Міністерство культури та інформаційної політики і ЮНЕСКО не мали баз даних з усіма культурними об'єктами в країні»*, що значно ускладнює процес формування об'єктивної оцінки збитків внаслідок війни.

Загалом, загальна потреба коштів у питанні реконструкції станом на 31 грудня 2023 року виглядає наступним чином [23] (Додаток В)

Охорона здоров'я. Від початку повномасштабного вторгнення 2022 року система охорони здоров'я зазнала величезних руйнувань внаслідок пошкоджень об'єктів критичної інфраструктури та майже припинення роботи у сферах надання послуг. Загалом, кількість пошкоджених або зруйнованих закладів охорони здоров'я станом на 31 грудня 2023 року складає близько 32% [1]. Значний вплив на зростання втрат зробив підрив росіянами Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року. Внаслідок даного підриву ціла низка районів регіону зазнала жахливої гуманітарної кризи. Варто розуміти, що значна частка затоплених районів знаходиться під тимчасовою окупацією російських військ, що унеможлиблює об'єктивне оцінювання завданих збитків.

Як вже було сказано раніше, в попередніх розділах, в Україна не залишилось жодної зі сфер життєдіяльності, якої б не торкнулась війна. Так, окрім видимих збитків, себто збитків матеріальних, з'явилися і суміжні збитки, як от в сфері освіти з її поступовою деградацією рівня знань і подальшим спаданням рівня кваліфікованості кадрів, такі ж симптоми можна помітити і в сфері охорони здоров'я.

На даний момент в Україні простежуються поступове зростання затребуваності якісних медичних послуг. Необхідність в кваліфікованій допомозі є нагальною проблемою сучасного українця. Даного роду допомога вже давно не обмежується лише фізичними хворобами, все частіше населення починає звертатись до висококваліфікованих працівників і в сфері психологічної допомоги.

Згідно з даними, розміщеними на порталі «Тексти» [24], в яких досліджувався звіт Міністерства охорони здоров'я [25], з початку листопада 2022 року і до 19 лютого 2023 року за психологічною допомогою в Україна звернулось близько 650 тисяч українців, що понад в 2 рази більше ніж за 2019 рік (302 тис українців). Як зауважує психолог запрошений дати оцінку даному звіту від МОЗ – Софія Влох, найчастіше пацієнти звертаються по допомогу саме з тривожними розладами (різного роду психічні розлади, головною особливістю яких є непереборний страх за майбутнє, та постійне відчуття розгубленості). Також, згідно з оцінками висловленими головою МОЗ Віктором Ляшко: «після завершення війни психологічна допомога знадобиться щонайменше 15 мільйонам українців) [26]. Варто додати, що питання про пошук психологічної допомоги досі дещо знецінюється, особливо для чоловіків (хоча саме чоловіча частина населення є головною складовою Збройних сил України та мала б першою звертатись на психологічною допомогою), тож ті 650 тисяч українців не можуть повноцінно репрезентувати загальну проблему, адже є до певно міри винятками, справжня ж глибина проблеми значно більша.

Згідно з дослідженням проведеним 2022-2023 років про завдані українській економіці втрати та вартість подальшої відбудови, українська влада спільно з World Bank, Європейським Союзом та ООН [1] стверджується, що для відбудови сектору охорони здоров'я України потрібно буде витратити понад 14,2 мільярди доларів США та понад 10 років.

Дана оцінка заснована на необхідності реконструкції та вдосконаленні моделей надання послуг з охорони здоров'я. Лише витрати на ремонт/побудову

знищених закладів охорони здоров'я складають близько 8,2 мільярди доларів США [1].

Також у цьому дослідженні було наведено дещо детальнішу інформацію стосовно потреб у відбудові для різних областей України (Додаток Г).

Варто розуміти, що оцінка витрат на відбудову у сфері охорони здоров'я не є остаточною та вимагає відновлення української державності на тимчасово окупованих територіях України.

Міграційна криза. Згідно з даними розміщеними на одному з інтернет-порталів ООН [27] станом на 31 грудня 2023 року близько 13,5 мільйонів населення України було вимушено мігрувати. Міграція є як внутрішньою так і зовнішньою, станом на початок 2024 року близько 5,9 мільйонів осіб досі перебувають на території країн Європи (враховуються тільки зареєстровані біженці та переселенці). Близько 3,7 мільйонів осіб є внутрішньо переміщеними особами. Слід додати, що статус ще приблизно 3,9 мільйонів осіб не є остаточно визначеним, а приблизні оцінки сильно варіюються. До них входять як і особи, що після переїзду були змушені повернутись, так і особи, що були викрадені з тимчасово окупованих території, або ті, що виїхали за межі ЄС та перебувають в інших країнах.

Згідно зі звітом міжнародної організації з міграції (МОМ) [28] спостерігаються позитивні тенденції щодо повернення населення до власних домівок (Додаток Г).

Переважно це стосується прифронтових регіонів та міста Києва, населення яких складало основну масу переміщених осіб на початку 2022 року. Хоч на графіку це не вдалось вказати, проте частка повернень на територію України дещо переважає загальну кількість вимушено переселених осіб (4,5 та 3,6 мільйонів відповідно). Також, згідно з дослідженням [28] більше ніж половина, а саме 56% переселенців, що повернулись складають жінки, 55% це люди віком від 18 до 59 років, 21% - люди старше 60 років.

Варто також вказати, що переважна частка населення досі не повернулась, що добре показано на ще одному графіку, в котрому наочно демонструється абсолютна зміна кількості зареєстрованих ВПО за районами (Додаток Д). Активна міграція з України створює цілу низку проблем, повноцінна оцінка яких майже неможлива, оскільки стосуються не лише матеріального виміру, себто відбудови житла чи інфраструктури, вона є значно глибшою проблемою, оскільки зачіпає і майбутнє країни.

Ще навесні 2022 року в Україні спостерігалась масова криза внаслідок скорочення платоспроможного попиту серед населення у секторах, де переважно були зайняті саме жінки. Крім того, відбулося значне скорочення доходів державного бюджету, що було зумовлено різким зростанням військових витрат і різким скороченням рівня доходів громадян..

Поява диспропорції на ринку праці пояснюється впливом війни на населення, його здатність до ефективного виконання завдань, а якщо додати до цього проблеми з психологічним здоров'ям населення, нестача якісної освіти та постійну загрозу життю, то стає зрозумілим, що майже всі наявні проблеми соціального сектору є чи не найголовнішими для майбутнього відновлення України.

2.2 Аналіз інфраструктурного сектору економіки України

Енергетика. З лютого 2022 року енергетичний сектор України знаходиться під постійними атаками російських дальніх засобів ураження. Росія постійно використовувала удари по цивільній інфраструктурі як засіб маніпуляції та нагнітання капітуляційних настроїв всередині України, з метою послаблення мотивації українців протистояти загарбнику. Енергетичний секторі України зазнавав безлічі різноманітних атак, як звичайних ракетних обстрілів так і кібератак. Враховуючи критичну нестачу українських засобів протиповітряної оборони (ППО) з початку повномасштабної війни ціла низка об'єктів критичної інфраструктури була маже зовсім без захисту. З часом енергетична ситуація дещо стабілізувалась, це частково пояснювалось зростанням засобів ППО та рівня досвіду військ протиповітряної оборони, але детальніше це питання буде досліджено далі.

До лютого 2022 року Україна була вкрай важливим енергопостачальником для країн Європи, основними країнами-імпортерами української енергетики були: Молдова, Польща, Угорщина та Румунія. Детальніше з рівнем експорту можна ознайомитись на порталі Map Energy [29], звідти було взято цей графік експорту енергетики з України:

Рисунок 2. 2 «Експорт електроенергії України» [29]

З графіку можна побачити, що з початку 2022 року об'єми експорту значно скоротились, та вже наприкінці 2022 початку 2023 року зовсім припинились. Таке зменшення об'ємів поставок пояснюється активізацією

російських обстрілів української енергосистеми саме в зимовий період, коли її споживання сезонно зростає внаслідок падіння температур.

Згідно з даними Центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень [30], до 24 лютого 2022 року енергетичний сектор України відігравав ключову роль у формуванні української економіки, складаючи близько 8% від загального ВВП країни. Оскільки майже все українське населення, а саме понад 95%, мали доступ до електроенергії, нестача живлення відчутною проблемою для всієї країни. Власний дефіцит електроенергії робив неможливим його експорт, що завдало додаткової шкоди загальноукраїнській економіці.

Станом на початок 2024 року, загальні збитки для енергетичної інфраструктури націнюються у понад 12,7 мільярдів доларів США [23], це з урахуванням витрат на відновлення сектору централізованого теплопостачання (майже 2,1 мільярд доларів США). Найбільшу частку збитків, а саме понад 4,9 мільярдів доларів США, становить саме сектор генерації енергії, близько 2 мільярдів доларів США становить сектор передачі енергії та майже 430 мільйонів доларів необхідно для реконструкції сектору розподілу енергії.

В енергетичному секторі країни понад 2,3 мільярди доларів США складають збитки газовому та нафтовому секторам (це включає в себе нафтопереробні заводи, склади для зберігання палива, заправні та паливні станції тощо). Варто зазначити, що рівень збитків не є остаточним, адже значна частка потужностей знаходилась в східних регіонах країни, та на момент написання даної роботи досі частково знаходиться під окупацією.

Транспорт та логістика. З моменту початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року, виникла ціла низка транспортних та логістичних проблем для українців. Першою помітною проблемою було унеможливлення транспортних перевезень одного з найважливіших експортованих товарів України – зерна. Оскільки бойові дії відбувались не лише в повітрі та на землі, а й на морі, Україна з повністю

відсутнім флотом не мала змоги дати належної відсічі загарбникам спочатку, тож поступове повернення контролю над акваторією Чорного моря було ключовим для поновлення експорту українського зерна.

Розуміючи всю важливість проблеми, та цінність українського зерна для всього світового ринку (для розуміння важливості України, станом на 2019-2020 роки Україна була другим у світі експортером зерна, поступаючись лише США [31]), була сформована міжнародна коаліція держав, включно з Україною та росією, метою якої було відновлення логістичних сполучень Чорним морем. Поки для України та всього цивілізованого світу українське зерно було необхідним для запобігання масового голоду, для росії воно було не більше ніж ще одним інструментом впливу та маніпуляцій. За період з серпня 2022 року по липень 2023 року Україна змогла експортувати близько 33 мільйонів тонн зерна через власні порти.

Коли росія зрозуміла, що не зможе отримати жодної вагомої користі від здатності України експортувати власне зерно, вона миттєво відмовилась від всіх домовленостей. Спроба шантажувати західні країни чорноморським коридором не принесла їй жодних успіхів, оскільки Україна та міжнародні партнери змогли урегулювати ситуацію на чорному морі самостійно.

Значною мірою здатність України ефективно вивозити власне зерно була забезпечена повною зміною логістичних шляхів та активного розвитку і використання власних надводних дронів, що являють вкрай сильну загрозу для всього чорноморського флоту рф. За підтримки Румунії та Болгарії, через український експортний коридор було відвантажено близько 15 мільйонів тонн зерна в період з серпня 2023 року до грудень 2023 року.

Станом на початок 2024 року в Чорному морі не існує жодної помітної загрози для міжнародних вантажних кораблів, оскільки Україна спромоглась самостійно забезпечити безпеку, змусивши росію майже повністю витекти з акваторії Чорного моря, та перенести основні ремонтні доки з тимчасово окупованого Криму назад до Кубані.

Слід зазначити, що хоч чорноморський флот РФ і був послабленим достатньо для того, щоб перестати становити загрозу пересуванню вантажних кораблів, що рухаються до українських портів, логістична криза досі є не вирішеною. Одеса являє собою важливий транспортний центр для України, чим росія не гребує користатись. Одеська портова інфраструктура знаходиться під постійними ударами російськими дальніми засобами ураження, що значно ускладнює її функціонування. Подібна ситуація і в інших, менших за розміром, портах Миколаївської та Одеської областей. Загалом станом на початок 2024 року в Україні було пошкоджено близько 184 портових об'єктів, що значно ускладнило процес перевезень, проте новостворені логістичні шляхи через річку Дунай дали змогу вийти на рекордні показники експорту (близько 3,5 мільйонів тон на місяць).

На додачу до морської кризи значно погіршилась ситуація і з наземними перевезеннями. Так, починаючи з листопада 2023 року європейсько-українська ініціатива «Шляхи солідарності» [32], що мала на меті налагодження альтернативних маршрутів постачання за рахунок залізничних, автомобільних та внутрішніх водних шляхів зіткнулась з масовим блокуванням українсько-польського кордону польськими водіями-далекобійниками. Масовані протести не викликали майже жодної реакції польського уряду, що змусило Україну знову переглянути формат логістичних шляхів. За 2 місяці блокади польський фермерів та перевідників на одному з автомобільних пунктів пропуску стояло понад 3000 вантажівок в очікуванні перетину кордону [43]. Масові страйки поляків спричинили вкрай сильні збитки Україні, як економічні так і на полі бою, адже значна кількість товарів першої необхідності просто не могла перетнути кордон.

Станом на початок 2024 року криза на польсько-українському кордоні досі не вирішена, а Україна масово переглядає власті логістичні шляхи, зменшуючи частку перевезень через польський кордон та відповідно збільшуючи об'єми товарів через інші європейські країни.

За період функціонування ініціативи «Шляхи солідарності» з травня 2022 і до кінця 2023 року загальна вартість перевезених товарів склала близько 108 мільярдів доларів США. Україна розуміє всю важливість безперервного постачання товарів, тож намагається реагувати швидко та відповідно.

Сільське господарство. До війни сільське господарство становило вкрай значну частину української економіки, виробляючи близько 10% Валового внутрішнього продукту, та забезпечуючи роботою 14% ринку праці. В довоєнний період експорт сільськогосподарської продукції складав 41% від загального експорту України [33].

Повномасштабне вторгнення лютого 2022 року якраз передувало посівній компанії 2022 року, що мала розпочатись відразу після настання весни. Нездатність провести якісну посівну компанію стала причиною значних збитків для Української економіки за 2022 рік. Значна частка територій була і залишається окупованою. Загальна посівна площа в 2022 році скоротилась на приблизно 20% порівняно з 2021 роком, що значно зменшило виробничі потужності України [33]. На додачу до окупації значної частини посівних площ, близько 15% основних земельних фондів були пошкоджені за перші три місяці війни [33].

Згідно з даним іноземної сільськогосподарської служби Міністерства сільського господарства США [34] українське виробництво зерна та олії за перший рік війни впало до 73 мільйонів тонн, що є на 30% нижче ніж аналогічні показники попереднього року. Війна опосередковано зачепила фермерів і у сфері логістики та обслуговування. На ринку дизельного палива та бензину, внаслідок активних бойових дій, утворився сильний дефіцит, що значно збільшив вартість пального. Таким чином значна частка фермерів опинилась в глухому куті, адже собівартість українського зерна значно зростала, і часто просто не могла окупити витрати. Українські часто не мали змоги не лише обробити власну землю внаслідок мінувань, або ворожої

окупації, на заваді їм також ставала і нестача операційних ресурсів. Доходи фермерів значно скоротились.

Окрім цього, до 24.02.2022 року Чорним морем експортувалось близько 90% всієї агропродукції, але вже станом на березень 2022 року об'єми експорту склали 0,3 мільйони тон на місяць, порівняно з 5,4 млн тон зерна на місяць за січень 2021 року – це було вкрай болюче падіння [33]. Логістичні витрати теж значно зростали, що не лише відсівало з ринку фермерів з низьким капіталом, а й зменшувало й так малу пропозицію на ринку. Так вже станом на червень 2022 року ціни на пшеницю та кукурудзу зросли на понад 15% [33].

Чорноморська ініціатива, про яку говорилось в попередньому розділі допомогла зменшити навантаження на сільське господарство України, призвівши до виходу на показники щомісячного експорту в 6-7 млн тон на місяць. Зменшення тиску на внутрішньому ринку України стало причиною спадання ціни на пшеницю та кукурудзу на понад 45% [33].

На додачу до часткового відновлення функціонування українсько експорту, 2023 рік відзначився доволі сприятливими погодними умовами, що дало змогу отримати врожаю серед зернових та олійних культур у розмірі 79 мільйонів тон. 79 мільйонів тон хоч і було наслідком часткового відновлення виробничих потужностей українського сільськогосподарського сектору, воно все одно залишалось нижчим за попередній рік (105 млн тон).

Масовані ракетні обстріли українських посівних площ, зерносховищ та портів сильно заважали відновленню, окрім того площа територій, що були забруднені внаслідок мінувань та активних бомбардувань склала понад 400 тисяч гектарів [44]. Росія також не гребувала викраденням вже зібраного українського зерна, маскуючи його під власне та активно вивозячи за межі окупованих територій.

У червні 2023 року підрив росіянами Каховської дамби призвів до екологічної катастрофи, що не лише незворотно вплинула на екологічну

ситуацію в регіоні, а і збільшило завдані збитки для сільського господарства, зокрема для рибного господарства – втричі.

На даний момент сільське господарство України залишається вкрай важливим як і для Української економіки, так і для міжнародної. Дефіцит українського зерна на світовому ринку початку 2022 року ставив під загрозу появу масового голоду для країн південної Африки, що змушувало б міжнародну спільноту значно збільшувати прогнозовану кількість витрат для стабілізації мало забезпечених регіонів у світі.

Українське сільське господарство досі залишається малоприбутковим для фермерів, оскільки витрати на виробництво зросли значно більше ніж прибутки, навіть враховуючи тривалий дефіцит на міжнародному ринку. Окрім того, невизначеність у питанні можливих шляхів експорту, їх безпечності та постійна загроза для життя українського фермера сильно підвищує собівартість виробництва, рідко винагороджуючи його достойним прибутком.

Висновки до Розділу 2

Конфлікт між Україною та росією спричинив багатогранну кризу, завдавши Україні глибоких економічних, інфраструктурних та соціальних ран, сукупні фінансові втрати від яких, за прогнозами, перевищать 500 мільярдів доларів США до кінця 2023 року. Руйнування, завдані цивільній інфраструктурі, зокрема в галузі охорони здоров'я, освіти та культурної спадщини, підкреслюють нагальну потребу в комплексних зусиллях з відновлення. Сектор охорони здоров'я, який намагається впоратися зі зростаючим попитом на послуги, зіткнеться з величезними витратами на реконструкцію, що перевищуватимуть 14,2 мільярда доларів США, в той час як погіршення інфраструктури освітнього сектору і зниження успішності учнів становитимуть 6,9 мільярда доларів США. Крім того, негативний вплив конфлікту на енергетичний сектор та сільськогосподарське виробництво України не лише зменшив експорт, але й збільшив економічні втрати, що підкреслює стратегічну важливість цих секторів для економіки України та

глобального ланцюга поставок. Незважаючи на ці негаразди, з'являються ознаки стійкості, оскільки переміщені особи поступово повертаються, а країна адаптує свої логістичні та експортні стратегії для пом'якшення економічних збитків.

Шлях відновлення України сповнений викликів, котрі вимагатимуть залучення масштабних капіталовкладень та активної міжнародної співпраці з метою відбудови та реформування всіх сфер життєдіяльності всередині України, що були підважені внаслідок війни. Ця ситуація підкреслює критичну роль глобальної солідарності та підтримки в полегшенні шляху України до відновлення та забезпечення стійкого розвитку після війни.

Розділ 3 Шляхи вирішення проблеми відбудови країни

3.1 Світовий досвід відбудови економіки країни

Сучасна міжнародна спільнота станом на весну 2024 року знаходиться в процесі активного обговорення можливих шляхів у повоєнній відбудові України. В світі існує безліч прикладів післявоєнних відбудов країн, чиї сучасні економічні спроможності є чи не найбільшими у світі, зокрема доля повоєнних відбудов спіткала Ізраїль, Японію, Німеччину, Італію, Південну Корею – країни, без яких вже неможливо уявити сучасну світобудову. Процес відновлення для цих країн завжди був дещо унікальним, так практики, які застосовувались в одній країні могли бути менш ефективними або і зовсім шкідливими для відбудови іншої країни. Проте, все ж таки існувала окрема риса, яка була характерною для кожної з країн – при відбудові активно акцентувалась увага на становленні та розвитку економічних свобод, формуванні здорової та ефективної ринкової конкуренції, захист приватної власності та наявність опосередкованого державного управління.

Для подальшого дослідження головних факторів майбутньої відбудова України, варто трохи детальніше поглянути на досвід сучасних економічно розвинених країн, які також в минулому зіткнулись з необхідністю повоєнного відновлення – Німеччина, зокрема Західна Німеччина та Східна Німеччина.

Методи відновлення значною мірою варіюються від країни до країни, стаючи залежними від цілої низки факторів, які на перший погляд можуть не здаватись вагомими, як от гендерний розподіл, середній вік населення, рівень його освіти, соціальне забезпечення, геополітична ситуація тощо – проте, ці фактори є вкрай важливими та повинні бути досліджені в подальшому. Зараз же, ми повинні звернути увагу на траєкторію розвитку та дати відповідь на запитання: «Чому Західна Німеччина була значно розвиненішою від своєї Східної частини?»

В 1945 році переможена Німеччина була поділена на 4 окремі окуповані зони: Південна частина – США, Північно-західна – Великобританія, Південно-західна – Франція, Східна – СРСР. Згодом, в 1949 році на території сучасної Німеччини було утворено 2 окремі держави – Західна Німеччина (територія, що раніше були окуповані США, Францією та Британією) та Східна Німеччина (території, що були окуповані СРСР). З часом, вже в середині 1950-х років Західна Німеччина починає демонструвати значне економічне зростання, в той час, як Східна Німеччина залишається слабо розвиненою. Так, в середині Європи з розгромленої Німеччини утворились 2 кардинально різні країни: Західна Німеччина, що стала уособленням капіталізму та Східна Німеччина – яскравий приклад ефективності комунізму.

Допоки в Західній Німеччині капітал мав змогу до вільного функціонування та розвитку, в Східній існували робітниче самоврядування, кооперативи та планова економіка. Поки в одній частині Німеччини займались створенням партисипативної економіки, та лише активно декларували формування «іншого світу», в Західній її частині суспільство розвивалось, покращувало економіку та піднімало рівень життя. Яскравим прикладом є те, що з 1949 року було зареєстровано понад 3 мільйони східнонімецьких біженців, що згодом стало причиною побудови відомого нам «Берлінського муру» [35], який ознаменував прийдешні 28 років повної комуністичної окупації (1961 – 1989).

Навіть зараз, вже після повного об'єднання Німеччини (1991 року) можна помітити різницю між Західною її частиною та східною. Для прикладу ми наводимо декілька рисунків стосовно щільності населення (як прямий показник економічної ефективності регіонів) та ВВП на душу населення відповідно до регіону (Додаток Е, та Додаток Є)

Помітна диспропорція в щільності населення в західному регіоні Німеччини свідчить про явну нестачу життєво важливої інфраструктури, недостатню економічну активність і загальну нерозвиненість регіону. Це наочне

свідчення не лише висвітлює дефіцит людських осередків, але й вказує на можливі системні недоліки в соціально-економічній структурі цього регіону. Невелика кількість населення відносно площі регіону свідчить про неналежний розподіл ресурсів, що може перешкоджати створенню ефективних міських агломерацій та ставати на заваді регіональному розвитку. Крім того, яскраво виражена диспропорція в розподілі населення може вказувати на системні проблеми, такі як обмежені можливості працевлаштування, неякісні транспортні мережі та недостатній доступ до життєво важливих благ.

Даний рисунок (Додаток Є) підкреслює значний економічний розрив між східною Німеччиною та середнім показником по країні: номінальний ВВП на душу населення у східному регіоні відстає приблизно на 14 000 доларів США (станом на 2019 рік). Ця диспропорція свідчить про наявність структурних проблем, зокрема, про відмінності в інвестиційному та промисловому розвитку.

Підсумовуючи, можна сказати, що сучасна Німеччина є об'єднанням капіталістичної Німеччини (Західної) та комуністичної (Східної). Очевидно, що з точки зору майбутньої відбудови України нас цікавить досвід саме капіталістичної західної частини, оскільки жодна з практик комунізму, який вже бував на території сучасної України, не змогла показати свою ефективність.

Можна виділити декілька головних причин економічного відновлення та розвитку Західної Німеччини (Додаток Є):

- Ринково-орієнтована політика

1. Соціальна ринкова економіка. Модель соціально-економічної політики, матою якої є «поєднання вільної ініціативи з соціальним прогресом, забезпеченим економічною ефективністю на основі конкурентної економіки» [38]. Головною метою даної політики було об'єднання принципів вільного капіталізму з принципами соціального забезпечення, прагнучи збалансувати економічну ефективність із соціальною справедливістю. Підхід наголошував на

важливості конкуренції, праві приватної власності та формуванні мережі підтримки соціально вразливих частин населення.

2. Лібералізація економіки. Була впроваджена ціла низка ліберальних економічних реформ, що посприяла післявоєнній відбудові. Провівши дерегуляцію економіки та зменшивши податкове навантаження паралельно було проведено валютну реформу (введення в обіг нової грошової одиниці – німецької марки), що загалом допомогло оздоровити економіку. Деререгуляція та приватизація зменшували державне втручання в економіку, тим самим заохочуючи конкуренцію, а поступова приватизація державних підприємств активно заохочувала інвестиції, поширюючи явище підприємництва.

Загалом, тогочасний міністр економіки Західної Німеччини вдало описав тогочасну політику цитатою: «Процвітання потребує свободи».

- Доступ до капіталів та технологій

«Wirtschaftswunder» або «Німецьке економічне диво» було б неможливим без існування так званого «Плану Маршала» – програми економічної допомоги Європейським країнам після Другої світової війни. Дана програма надавала фінансову допомогу для відновлення зруйнованої війною економіки Західної Німеччини, вона дозволяла профінансувати інфраструктурні проекти, відновити промисловість та стабілізувати економіку. На додачу до цього, Західна Німеччина мала у своєму розпорядженні вкрай розвинений банківський сектор, з компаніями на кшталт Deutsche Bank та Commerzbank, які активно надавали доступ підприємств до капіталу через кредити. Паралельно, уряд намагався максимально сприяти малому та середньому бізнесу, надаючи пільги та активно заохочуючи до впровадження інновацій.

Країна активно боролась за доступ до технологій, вкладаючи неймовірні ресурси в дослідження та розробки, так виникали найбільші в Європі наукові товариства прикладних досліджень на кшталт «Товариства сприяння прикладним дослідженням ім. Фраунгофера» (нім. «Fraunhofer-Gesellschaft zur

Förderung der angewandten Forschung») та «Товариства Макса Планка» (нім. «Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften»).

- **Експортоорієнтовані стратегії зростання**

1. Промисловий акцент. У Західній Німеччині активно інвестували в індустріалізацію, зокрема в такі галузі, як переробна промисловість, машинобудування, автомобілебудування, хімічна промисловість та електроніка. Фокус на розбудові потужної промислової інфраструктури давав змогу країні виробляти високоякісні товари, що стали затребуваними в усьому світі.

2. Сприяння експорту. Західнонімецький уряд активно стимулював зростання експорту за допомогою різних інструментів, зокрема за рахунок фінансових стимулів, експортних кредитів, торгових представництв і прямих дипломатичних комунікацій, спрямованих на розширення меж зовнішніх ринків. Організації, на кшталт Торгово-промислових палат Німеччини, грали критично важливу роль у підтримці експортерів та спрощенні міжнародної торгівлі.

- **Інвестиції в освіту та професійну підготовку**

Тогочасний уряд розумів, що жодна відбудова неможлива без наявності висококваліфікованих кадрів, тож після Другої світової війни Західна Німеччина розпочала впроваджувати амбітні освітні реформи, що були спрямовані на модернізацію системи освіти та забезпечення потенційної робочої сили необхідними навичками. Активно розвивався рівень якості освіти за рахунок формування програм професійно-технічної підготовки, було впроваджено систему дуальної освіти, що поєднувала заняття в аудиторіях з практичним навчанням на робочому місці. Студенти могли отримувати практичний досвід в обраній галузі, одночасно здобуваючи теоретичні знання ще в закладах освіти. Наслідком даної політики стало значне скорочення рівня безробіття серед молоді, зростання ринку висококваліфікованих спеціалістів. Зросла частка науковців та інноваторів, що призвело до створення передових технологій і появи абсолютно нових та процвітаючих галузей економіки.

Формування якісної системи освіти зробило сучасну Німеччину вкрай стійкою до можливих викликів 21 століття.

3.2 Джерела фінансування відбудови української економіки

Розмови та ймовірне прогнозування майбутніх джерел фінансування для повоєнної відбудови України може виконуватись лише у разі реформ всередині самої України. Не можна сподіватись на залучення іноземних інвестицій без готової нормативно-правової основи. Україна станом на весну 2024 року досі залишається країною з глибоко вкоріненими засадами підприємництва, що існували ще за часів СРСР, і хоч певні кроки на шляху до очевидно необхідної відкритої та вільної економіки проводились, їхня пропрацьованість та конструктивність залишає бажати кращого. Відсутність стратегічного планування, недостатня кваліфікованість чи просте небажання представників державних органів зіграли вкрай злий жарт з сучасним станом речей для України. Тривале нехтування можливо і не такими «привабливими», проте вкрай ефективними реформами призвело до стагнації. Навіть зараз бачення України в майбутньому, її позиції та сфери впливу, навіть для самих українців залишається несформованим. На жаль, полярність думок у цьому питанні не призводить до формування дискусії, а радше навпаки – спричиняє лиш озлоблення та закриття. Самоусвідомлення України у глобальному світі є достатньо важливим, адже ніхто не буде вкладати власні капітали в невідоме. Зрештою, навіть питання західної допомоги для майбутнього відновлення України не може бути поставлене без змін в самій Україні.

Оминаючи першочергову необхідність змін всередині самої України, у сучасному світі обговорюються наступні можливі джерела фінансування майбутньої відбудови:

1. Репарації від РФ. Доволі зрозуміле проте і досить складне джерело фінансування. По перше, якщо об'єми відшкодувань можуть бути визначені без участі самої країни-агресора, то контроль над швидкістю та формою виплат все ж залишається мало контрольованим. Особливо, якщо це стосується

авторитарних режимів, що спромоглися сформувати коаліцію з не менш кримінальних та загрозливих країн. Будь-які стягнення за невиконання зобов'язань відбуватимуться лише в міжнародному правовому полі, але що робити з країною, яка просто не визнає міжнародного правопорядку та здатна хоч якось існувати в міжнародному глобалізованому світі самостійно, за рахунок нелегального експорту, що забезпечувався б дешевими природними ресурсами? Загалом можна стверджувати, що питання репарацій залишається доволі туманним, а сприймання його як основного джерела фінансування для відбудови України не є виправданим. Однозначно можна сказати, що питання репарацій може бути вирішено лише після завершення російсько-Української війни, а Україні на даний момент необхідно фокусуватись не так на виплатах загарбника, як на пошуку інструментів залучення капіталів з розвинених західних держав.

2. Міжнародна допомога. Міжнародна допомога певною мірою залежить не лише від змін всередині самої України, а й від розуміння європейськими державами вигоди від фінансування розвитку України. Український ринок на даний момент в перспективі є чи не найкращим вкладенням для закордонних інвесторів, оскільки його тривала стагнація не дала змогу сформувати високий рівень конкуренції, себто будь-який товар або послуга, що була присутня в висококонкурентному європейському ринку здатна отримати величезну популярність всередині неосвоєного українського ринку. На додачу до цього, повоєнним відбудовам притаманна державна політика субсидіювання/заохочення виходу на власний ринок, таким чином капітали, що будуть залучатись для повоєнної відбудови матимуть дуже сприятливе середовище для власного зростання. Загалом, єдиною перешкодою для міжнародної допомоги можна вважати несформовану нормативно-правову базу України, з чого випливає зависока корумпованість державних та ситуація невпевненості в стабільності державної політики.

Станом на 15 лютого 2024 року згідно з наданими оприлюдненими на веб порталі Кабінету Міністрів України, загальна вартість повоєнної відбудови

складає близько 486 мільярдів доларів США [39]. Очевидно, що настільки великі кошти не можуть бути залучені, якщо економіка країни просто не готова до їх освоєння. Варто розуміти, що сучасні ринки є достатньо перенасичені капіталами, і основна проблема для відбудови України полягає не стільки в їх пошуку, скільки в залученні, інакше кажучи, для процесу ефективного відновлення Україні необхідно підготувати основу для залучення капіталів. На даний момент в Україні відбувається процес консультацій з провідними банківськими холдингами та інвестиційними фондами, як то JPMorgan Chase чи BlackRock з метою сформувати сприятливе середовище для залучення приватних інвесторів, котрі потенційно є зацікавленими у відбудові України, це ще не враховуючи вже задекларованих планів допомоги на рівні розвинених країн.

Висновки до Розділу 3

Російське вторгнення в Україну спричинило масштабну економічну кризу, яка продемонструвала нагальну потребу у всебічній реконструкції, вартість якої значно перевищує довоєнний ВВП країни, що є свідченням неможливості власного фінансування заходів з її відновлення. Ситуація ускладнюється ще й тривалим довоєнним відтоком кваліфікованої робочої сили, монополізацією ринку, надмірним державним регулюванням та укоріненою традицією корупції, що додатково погіршує інвестиційний клімат в країні та вимагає рішучого перегляду наявної нормативно-правової бази, з фокусуванням саме на підвищенні економічної привабливості та конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Принцип відкритої конкуренції стає ключовим механізмом ринкової еволюції, адже він передбачає заміну неефективних, дотаційних підприємств інноваційними, конкурентоспроможними та соціально відповідальними суб'єктами господарювання. Як це не дивно, але війна сприяла зростанню суспільної свідомості та прагнення до справедливості, що потенційно може стати своєрідною рушійною силою структурних реформ та зменшення олігархічного впливу. Спираючись на досвід післявоєнної відбудови

Західної Німеччини, Україна могла б отримати значну користь від прийняття принципів соціальної ринкової економіки, використання економічних свобод, ринкової конкуренції, захисту приватної власності та непрямого державного регулювання з метою сприяння процесам економічного пожвавлення та розвитку. Успішність післявоєнної відбудови України залежить від реалізації необхідних внутрішніх реформ, та створення надійного правового поля, яке забезпечувало б захист інвестора, та сприяло залученню іноземних інвестицій та допомоги, при цьому ефективність репарацій з боку російської федерації залишається вкрай неоднозначною. Таким чином, шлях України до ефективного повоєнного відновлення та майбутнього розвитку значною мірою залежатиме саме від становлення України як стабільного та життєздатного регіону для інвестування.

Висновки

Агресія, з її численними проявами, досі залишається доволі вагомою силою у процесі формування людської поведінки та геополітичних ландшафтів, часто керуючись прагненням захистити власні інтереси, як-то: придушити інакомислення чи розширити сферу впливу. Його роль у сучасних суспільствах, протиставляється цінностям дипломатії та міжнародного співробітництва, висвітлюючи складний взаємозв'язок між короткостроковими вигодами та довгостроковими наслідками, підкреслюючи необхідність більш тонкого розуміння його впливів. Конфлікт між Україною та росією слугує суворим нагадуванням про руйнівні наслідки агресії, завдаючи глибокі економічні, інфраструктурні та соціальні рани і вимагаючи комплексних зусиль з відновлення за підтримки глобальної солідарності.

Для відновлення України першочерговим завданням є подолання значних економічних, інфраструктурних та соціальних руйнувань, а фінансові втрати від конфлікту, за прогнозами, мають перевищити понад 500 мільярдів доларів США. Особливо постраждали сектори охорони здоров'я та освіти, котрі потребуватимуть значних витрат на реконструкцію та відновлення, зокрема, для того, щоб зупинити тенденцію до зниження успішності серед учнів, що само собою вже оцінюється у понад 14,2 млрд доларів США та 6,9 млрд доларів США, відповідно. Окрім того, негативний вплив війни на енергетичний та сільськогосподарський сектори в Україні свідчить про неминучість стратегічного реформування в майбутньому, адже тривалість відновлення настільки значних пошкоджень настільки критичних сфер вимагатиме пошуку нових, значно ефективніших напрямків розвитку.

Адаптація логістичних та експортних стратегій досі відіграє вкрай важливу роль у процесі зменшення економічних втрат та забезпечення стійкості економіки. Впровадження внутрішніх реформ та створення надійної нормативно-правової бази є ключовим для майбутнього залучення іноземних інвестицій та допомоги, які і слугуватимуть фундаментом на шляху до

відновлення України. Спираючись на історичні приклади, такі як післявоєнна відбудова у Західній Німеччині, Україна могла б скористатись принципами соціальної ринкової економіки з її акцентами на економічній свободі, ринковій конкуренції та захисті приватної власності.

Скорочення впливу олігархічних структур паралельно зі сприянням відкритій конкуренції стане запорукою ефективного економічного відновлення, та сприятиме створенню більш конкурентного та соціально відповідального ринку всередині країни.

Літературні Джерела

1. Word Bank. UKRAINE RAPID DAMAGE AND NEEDS ASSESSMENT. Режим доступу: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>
2. Міністерство Фінансів України. Національна стратегія доходів до 2030 року. Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
3. Skilky-Skilky.info. Частка тіньової економіки у 2021 році зросла до 32% від ВВП. Режим доступу: <https://skilky-skilky.info/chastka-tinvoi-ekonomiky-u-2021-rotsi-zrosla-do-32-vid-vvp/>
4. Міністерство Фінансів України. Державний борг України (2017). Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2017/>
5. Економічна правда. План Ukraine Facility: які реформи має виконати Україна на шляху до €50 мільярдів від ЄС. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/20/711409/>
6. Європейський Союз. Ukraine Facility Plan. Режим доступу: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>
7. Міжнародний Центр Перспективних Досліджень. Судова Реформа. Режим доступу: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/anal_z_n_c_ativsudova.pdf
8. Укрінформ. Князєв у ВАКС заявив, що обвинувачення про отримання хабаря є «повністю абстрактним». Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3839604-knazev-u-vaks-zaaviv-so-obvinuvacenna-pro-otrimanna-habara-e-povnistu-abstraktnim.html>
9. Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП), Європейський Союз (ЄС) та Світовий банк. (2024, 15 лютого). Україна: Третя оперативна оцінка пошкоджень і потреб (RDNA3), лютий 2022 - грудень 2023.

Режим доступу: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-third-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna3-february-2022-december-2023-enukdejp>

10. РБК Україна. Оцінка коштів на відновлення України зросла майже до 500 млрд доларів. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/otsinka-koshtiv-vidnovlennya-ukrayini-zrosla-1707989293.html>

11. Київська школа економіки. Режим доступу: <https://kse.ua/>

12. Укрінформ. (2023, червень). Збитки житловому фонду України від війни перевищили \$54 млрд. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3728096-zbitki-zitlovogo-fondu-ukraini-vid-vijni-perevisili-54-milardi.html>

13. ISW: Кремль хоче перетворити Маріуполь на місто з переважно російським населенням. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-isw-mariupol/32556736.html>

14. Reuters. Режим доступу: <https://www.reuters.com/>

15. Reuters. (2024, 15 лютого). Україна потребує \$486 мільярдів для відновлення, відбудови після майже двох років війни, Світовий банк. Режим доступу: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-needs-486-bln-recover-rebuild-after-nearly-two-years-war-world-bank-2024-02-15/>

16. Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй [ЄЕК ООН]. Профілі країн: Україна. Режим доступу: <https://unece.org/technical-cooperation/ukraine>

17. Інститут Київської школи економіки (KSE) (2024, січень). Загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд - оцінка Інституту KSE станом на січень 2024 року. Режим доступу: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-sichen-2024-roku/>

18. World Bank. Режим доступу: <https://www.worldbank.org/en/home>

19. ПРОФСПІЛКА ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ.
Прийнято закон щодо забезпечення права на освіту громадян на тимчасово

окупованій території. Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/3394-prijnyato-zakon-shhodo-zabezpechennya-prava-na.html>

20. Київ цифровий. Історія повітряних тривог у Києві внаслідок російської військової агресії. Режим доступу: <https://kyiv.digital/storage/air-alert/stats.html>

21. Міністерство освіти і науки України [МОН]. (2024). Оцінка втрат і потреб української освіти на основі RDNA3. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/ocinyuvannya-vtrat-ta-potreb-ukrayinskoyi-osviti-na-osnovi-rdna3>

22. Українська правда. Росіяни завдали збитків українській культурі на 3,5 млрд доларів – ЮНЕСКО. За редакцією А. Большакової. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/65cc8508d020b/>

23. Україна: Третя оперативна оцінка шкоди та потреб (RDNA3), лютий 2022 - грудень 2023 [Звіт]. Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП). Режим доступу: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>

24. Texty. Режим доступу: <https://texty.org.ua/>

25. Texty (2024). Як війна відбивається на ментальному здоров'ї українців. Режим доступу: <https://texty.org.ua/articles/108997/jak-vijna-vidobrazhayetsja-na-mentalnomu-zdorovy-ukrayintsiv/>

26. Slovoidilo.ua (2022, 7 червня). Щонайменше 15 мільйонів українців потребуватимуть психологічної допомоги після війни – Ляшко. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/07/novyna/suspilstvo/pislya-vijny-psyxolohichna-dopomoha-znadobytsya-shhonajmenshe-15-mln-ukrayincziv-lyashko>

27. United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR] Ukraine Situation. Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

28. DTM Ukraine — Returns Report — General Population Survey Round 14 (September – October 2023). International Organization for Migration (IOM), Nov 10 2023. Режим доступу: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-general-population-survey-round-14-september-october-2023>

29. DiXi Group. Energy Map: Dashboards. Режим доступу: <https://map.ua-energy.org/uk/dashboards/>
30. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ. Аналітична доповідь [НІСД]. Режим Доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-06/analytrep_02_2022.pdf
31. Укрінформ: Україна за результатами 2019-2020 маркетингового року в сукупності за обсягом експорту всіх зернових культур стала другим експортером в світі після США. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html>
32. Солідарність ЄС з Україною. Шляхи солідарності ЄС—Україна. Рятувальне коло для української економіки, ключ до глобальної продовольчої безпеки. Режим доступу: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_uk
33. DLF. Агросектор України: вплив війни та перспективи відновлення. Режим Доступу: <https://dlf.ua/ua/agrosektor-ukrayini-vpliv-vijni-ta-perspektivi-vidnovlennya/>
34. Foreign Agricultural Service. U.S. Department of agriculture [Агросектор України: вплив війни та перспективи відновлення]. Режим доступу: <https://fas.usda.gov/regions/ukraine>
35. Wikipedia Україна. Берлінський мур. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D1%83%D1%80
36. Zoom Maps. Germany: Population Density by Postal Code. Режим доступу: <https://mapsontheweb.zoom-maps.com/post/624149000030978048/germany-population-density-by-postal-code>
37. GDP Per Capita Nominal of German States compared to Country's average (48,800 USD) 2019.png. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_German_states_by_GRP_per_capita#

[/media/File:GDP Per Capita Nominal of german States compared to Country s average 48 800 in USD 2019.png](#)

38. Alfred Müller-Armack: Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik. Bern 1976, S. 245. Режим

доступу: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/4344/1/04_12bw.pdf

39. Кабінет Міністрів України, 2024. Потреби України у відновленні оцінюються у 486 мільярдів доларів США: Оновлений RDNA3. Режим

доступу: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/potreby-ukrainy-u-vidnovlenni-otsiniuiut-u-486-miliardiv-dolariv-onovlenyi-zvit-rdna3>

40. Міністерство фінансів України. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>

41. International Organization for Migration (IOM). (2024). DTM Ukraine Round 28 [Звіт] Режим

доступу: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/PUBLIC_DTM%20Ukraine_R_28_ENG_6.pdf

42. Україна Молода, 14.02.2024. ЮНЕСКО Б'Є НА СПОЛОХ: РОСІЯНИ ЗАВДАЛИ ЗБИТКІВ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРИ НА МІЛЬЯРДИ ДОЛАРІВ. Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/164/181463>

43. Укрінформ. На кордоні з Польщею у чергах стоять близько 3000 вантажівок. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3829106-na-kordoni-z-polseu-u-cergah-stoat-blizko-3000-vantazivok.html>

44. UNN. ДСНС: близько 400 тисяч гектарів сільгоспугідь в Україні потребують розмінування. Режим доступу: <https://unn.ua/news/dsns-blizko-400-tisyach-gektariv-silgospugid-v-ukrayini-potrebuyut-rozminuvannya>

Додатки

Додаток А.

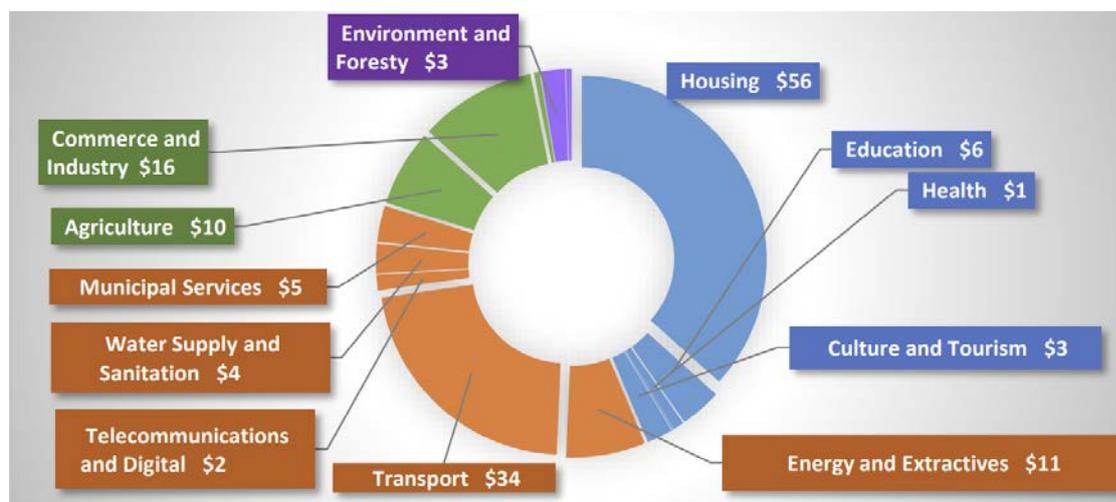

Рисунок 2.1 «Прямі збитки (у млрд. доларів. США)» [1]

Додаток Б.

Таблиця 2.2 «Пошкодження, втрати та потреби за областями (млн доларів США)». Розроблено автором за даними [18]

Oblast	Damage	Loss	Needs
Donet ska	16937,80	4464,40	25032,60
Kharkivska	15120,00	3915,70	21176,10
Luhanska	6782,50	1509,60	9888,50
Kyivska	4708,10	1426,30	6829,10
Khersonska	2357,70	1024,90	3273,20
Chernihivska	2121,40	499,30	2916,30
Mykolaivska	2063,00	803,80	2829,00
Zaporizka	1723,40	990,90	2342,50
Dnipropetrovska	1471,10	553,60	2039,60
Kyiv (City)	957,50	1306,60	1285,00
Sumska	752,80	375,10	1038,10
Zhytomyrska	312,70	175,50	435,30
Odeska	276,30	214,90	415,10
Poltavska	97,90	18,30	163,80
Cherkaska	82,90	25,60	143,70
Vinnyska	80,00	21,00	138,00
Lvivska	41,70	15,20	103,60
Khmelnytska	30,10	12,30	54,70
Kirovohrad ska	10,70	13,90	36,90
Zakarpatska	3,40	8,80	35,90
Ternopil ska	9,10	6,70	31,40
Ivano-Frankiv ska	0,10	8,90	29,60
Rivnenska	6,10	6,60	21,10
Chernivetska	0,00	6,90	19,50
Volynska	0,10	11,40	13,00
Total	55946,3	17416,2	80291,5

Додаток В.

Таблиця 2.5 «Пошкодження, втрати та потреби за областями (млн доларів США.)». Розроблено автором за даними [23]

Oblast	Damage	Loss	Needs
Kharkivska	906,10	1,247.7	2,490.7
Donetska	515,10	173,00	1,304.4
Odeska	267,50	918,90	666,80
Luhanska	264,60	81,10	637,10
Khersonska	249,50	107,30	571,90
Mykolaivska	221,70	152,60	623,30
Zaporizka	219,40	1,476.4	513,10
Kyiv (City)	195,10	10,643.4	460,40
Chernihivska	136,00	340,10	367,20
Kyivska	133,50	517,00	374,00
Sumska	105,80	85,60	274,60
Dnipropetrovska	90,40	262,40	212,00
Lvivska	58,60	1,966.6	123,00
Khmelnytska	33,50	37,80	90,90
Zhytomyrska	27,30	111,70	66,00
Vinnyska	24,30	7,20	63,90
Poltavska	8,80	679,10	18,70
Cherkaska	6,70	80,80	13,10
Kirovohradska	5,40	188,60	14,40
Volynska	3,60	68,20	7,70
Ivano-Frankivska	3,00	63,50	5,80
Chernivetska	2,40	19,80	4,70
Rivnenska	2,30	27,00	4,50
Zakarpatska	2,20	318,70	5,00
Ternopil'ska	2,10	72,90	4,20
Nationwide (no specific region)	5,00	2,20	19,60
Total	3,490.0	19,649.6	8,936.9

Додаток Г.

Таблиця 2.6 «Пошкодження, втрати та потреби за областями (млн доларів США.)». Розроблено автором за даними [1]

Oblast	Damage	Loss	Needs
Donetska	484,9	1919,4	1511,3
Dnipropetrovska	15,1	1161	1034,8
Kyiv (City)	34,2	1811,2	993,7
Kharkivska	260,9	1109	950,9
Lvivska	-	928	824,4
Odeska	3,5	1039,7	783,5
Luhanska	222,1	994,7	773,3
Kyivska	34,6	859,3	609,3
Zaporizka	57,4	708,3	563,8
Vinnyska	4,5	565,6	503,5
Poltavska	0,3	580,1	449,7
Ivano-Frankivska	-	506,2	449,6
Zakarpatska	-	466,1	414,1
Khmelnytska	1,2	460,2	409
Zhytomyrska	7,3	442,2	394,5
Cherkaska	1,9	503	386,6
Mykolaivska	54,5	414,9	381,1
Rivnenska	1,5	427,8	380,3
Khersonska	88,3	385	362,3
Chernihivska	109,6	481,6	355,2
Sumska	19,3	523	350,8
Ternopil'ska	-	382,6	339,9
Volynska	-	382,6	339,8
Kirovohradska	-	383,5	300,4
Chernivetska	-	333,5	296,3
Nationwide (no specific region)	30,3	69,1	10,1
Total	1431,3	17837,3	14168,1

RETURN AND MOBILITY TRENDS

Map 1: Estimated number of returnees, by oblast

Рисунок 2.3 « Орієнтовна кількість переселенців, за областями » [28]

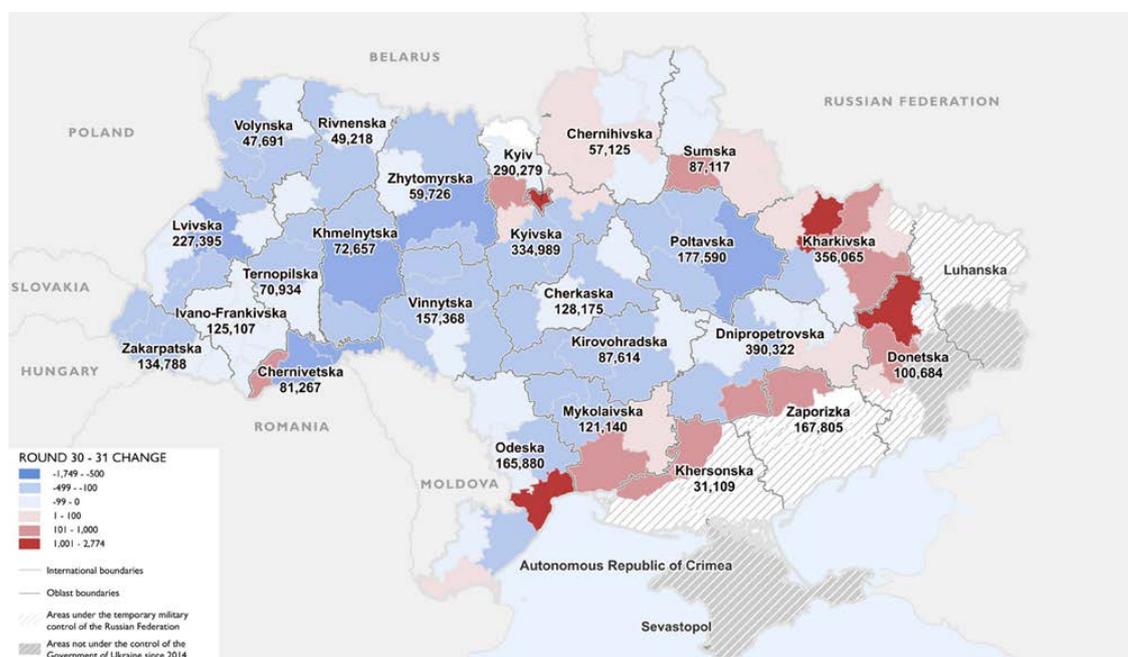

Рисунок 2.4 « Абсолютна зміна кількості зареєстрованих ВПО за районами » [41]

Додаток Е.

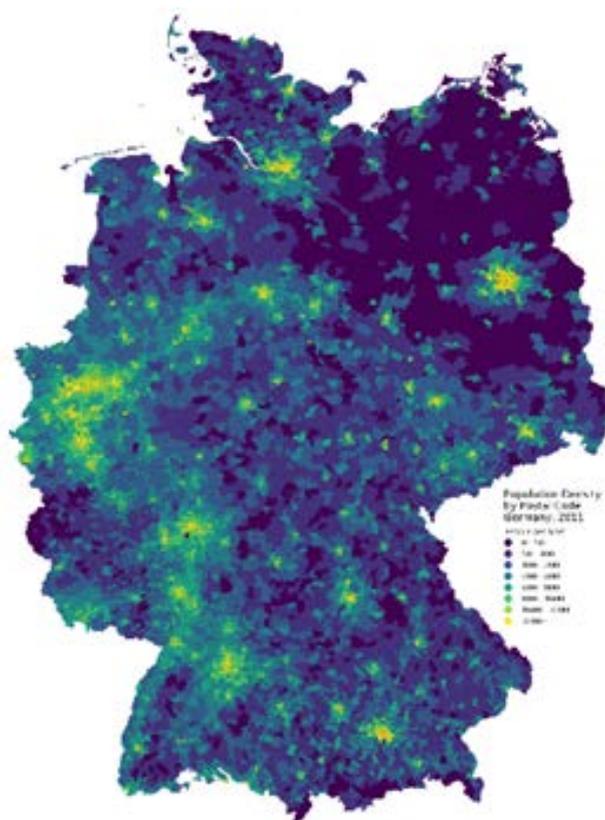

Рисунок 3.1 « Щільність населення Німеччини (2011 рік)» [36]

Додаток Є.

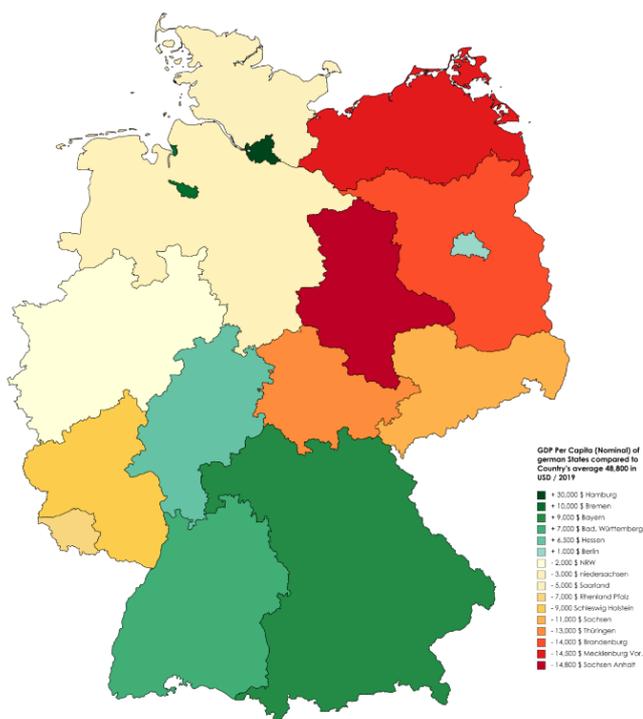

Рисунок 3.2 «Номінальний ВВП на душу населення за регіонами (2019)» [37]